

معماری ایرانی

تقریر:

استاد دکتر محمد کریم پیرنیا

تألیف و تدوین:

دکتر غلامحسین معماریان

عضو هیات علمی دانشگاه علم و صنعت ایران

نشر. سروش دانش

تابستان ۱۳۸۷

سرشناسه : معماریان ، غلامحسین ، ۱۳۳۹.
 عنوان و نام پدیدآور : معماری ایرانی، تقریر محمد کریم پیرنیا، تألیف غلامحسین معماریان.
 مشخصات نشر : تهران: سروش دانش ، ۱۳۸۷.
 مشخصات ظاهری : ۵۷۹ ص. : سحور ، نقشه.
 شابک : 978-964-9973-24-1.
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا.
 یادداشت : نمایه.
 موضوع : معماری - ایرانی - تاریخ
 موضوع : معماری اسلامی - ایران.
 شناسه افزوده : پیرنیا، محمد کریم، ۱۳۰۶-۱۳۷۶.
 رده بندی کنگره : ۱۳۸۷/م۶م۱/NA۱۴۸۰.
 رده بندی دیویی : ۷۲۰/۹۵۴.
 شماره کتابشناسی ملی : ۱۱۹۹۷۹۶.

انتشارات سروش دانش

نام کتاب : معماری ایرانی
 تقریر : دکتر محمد کریم پیرنیا
 مؤلف و تدوین : مهندس غلامحسین معماریان
 ویراستار : مهندس علی محمد رنجبر کرمانی
 ناشر : سروش دانش
 نوبت چاپ : سوم ۱۳۹۰
 شمارگان : ۲۰۰۰ جلد
 چاپ : گنجینه
 صحافی : گنجینه
 قیمت : ۱۲۰۰۰۰ ریال

نشانی : تهران ، میدان انقلاب ، خیابان کارگر جنوبی ، خیابان روانمهر ، کوچه درخشان ، پلاک ۴

تلفن : ۶۶۴۷۷۵۷۰-۲ ، ۶۶۴۱۱۶۶۶

www.soroushdanesh.com
info@soroushdanesh.com
pub.sdanesh@gmail.com

فهرست

بخش ۱- پیشگفتار	۹
بخش ۲- آب و آبادی: کاریز	۲۳
بخش ۳- آب انبار	۳۳
بخش ۴- پل و سد	۴۹
بخش ۵- شهر	۶۹
بخش ۶- دژ	۸۱
بخش ۷- بازار	۹۷
بخش ۸- خله	۱۳۱
بخش ۹- معبد	۱۶۹
بخش ۱۰- کتیبه	۱۷۵
بخش ۱۱- معبد آناهیتا، پادشاه و مهرابه	۱۸۷
بخش ۱۲- کلیسا	۲۰۹
بخش ۱۳- آتشکده	۲۲۵
بخش ۱۴- مسجد	۲۴۹
بخش ۱۵- آرامگاه	۳۰۵
بخش ۱۶- مدرسه	۳۴۱
بخش ۱۷- خنقاه	۳۶۵
بخش ۱۸- حمام	۳۷۹
بخش ۱۹- کاخ	۳۹۷
بخش ۲۰- باغ	۴۲۵
بخش ۲۱- راه و بناهای وابسته	۴۶۱
بخش ۲۲- میل و منار	۴۹۳
بخش ۲۳- ساختمانهای گوناگون (مرد خله، بهارستان، ایوان، ساختمانهای صنعتی)	۵۱۹
بخش ۲۴- بلاغیر	۵۳۷
بخش ۲۵- در و پنجره	۵۵۷
واژه نامه	۵۷۹
کتابنامه	۵۸۹
فهرست نامها	۵۹۲

استاد پیرنیا نقش بسیار مهمی در معرفی و آموزش معماری ایرانی در دوره معاصر داشته است. شاید بتوان این استاد بزرگ را پایه گذار آموزش معماری ایرانی در پنجاه ساله اخیر دانست. نگاه خاص او به معماری ایرانی و اشرفش بر بسیاری از زوایای آشکار و پنهان آن از ویژگیهای این استاد بزرگ است. روحش شاد باد.

به خواست خداوند بزرگ، پس از سالها تلاش کتاب حاضر آماده عرضه به مخاطبین و دوستداران معماری ایرانی گردید. فکر تدوین و تألیف آثار استاد به سال ۱۳۶۵ پس از فارغ التحصیلی از دانشگاه باز می گردد. با دعوت استاد بزرگوار آقای سید جلال میر لطیفی در کلاسهای درس استاد پیرنیا حضور یافتیم و افتخار شاگردی ایشان نصیب شد. در آن زمان استاد تأکید داشتند که درسهای ایشان حتی با کیفیت پایین چاپی، در اختیار دانشجویان قرار گیرد. من هم اعتقاد داشتم که باید کار در زمان زندگی استاد به چاپ برسد تا ایشان حاصل سالها تلاش خود در راه آموزش معماری ایران را ببینند. نظر دیگر بر این بود که گفتارهای استاد بدین گونه به چاپ نرسد و با حواشی و الحاقاتی از طرف تدوین گر عرضه گردد که این به زمان بیشتری نیاز داشت و به دوران زندگی استاد پیرنیا نمی رسید. به لطف خداوند و در شرایطی بسیار سخت دو کتاب آشنایی با معماری اسلامی ایرانی و سبک شناسی معماری ایرانی به چاپ رسید و به عنوان کتابهای مرجع دانشجویان معماری سال هاست که مورد استفاده قرار می گیرد.

اتفاق جالبی باعث شد که کتاب حاضر تهیه گردد. روزی در اوایل سال ۱۳۸۰ کارگردان و مستند ساز محترم معماری ایرانی آقای حمید سهیلی به دفتر این جانب در دانشگاه مراجعه نمودند. ایشان دو بسته بزرگ کاغذ را روی میز قرار دادند و بسیار صادقله و خالصانه اعلام نمودند که اینها گفتارهای استاد درباره معماری ایرانی می باشد که به وسیله گروه تحقیق فیلم مستند معماری ایرانی پیدا شده و می تواند به شکل یک کتاب نیز منتشر گردد. این روش برخورد بسیار تأثیر گذار، برایم بسیار عجیب بود زیرا معمولاً چنین سخاوتهای در محیطهای فرهنگی کمتر دیده می شود.

به هر حال فکر انتشار کتاب حاضر استاد پیرنیا از اوایل سال ۱۳۸۰ وارد زندگی علمی من

شد و با همکاری گروهی از دانشجویان دوره کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری معماری تا اواخر سال ۱۳۸۶ به کار پرداختیم برای تالیف و تدوین کار از چهار نوع منبع بهره گرفته شده است.

منبع نخست: درسهای استاد پیر نیا در سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۰ که در کتاب آشنایی با معماری اسلامی ایران به چاپ رسید.

منبع دوم: متن پیاده شده گفتارهای استاد در مستند معماری ایرانی.

منبع سوم: مقالات استاد.

و منبع چهارم از نوشته های تکمیلی دیگر است که برای گسترش و تعمیق برخی از بخشهای کتاب استفاده شده است. تلفیق منابع یاد شده و بازنگری های متعدد و پیوست تصاویر مرتبط با متن، قدم بعدی کار بوده است.

در این جا ذکر چند نکته ضروری به نظر می رسد:

- این کتاب در بیست و پنج بخش تدوین گردیده است که برخی از آنها در کتاب آشنایی با معماری اسلامی ایرانی نیز وجود دارند اما در این کتاب با تغییرات و اصلاحات آمده است.
- متن اصلی استاد با خطوط درشت تر و منتهای تکمیلی با خطوط کوچکتر مشخص شده است.
- افزوده های ویراستار در پاورقی به شکل ایتالیک آمده است.
- تنظیم سلسله مراتب بخشهای کتاب، به وسیله تدوینگر انجام شده است. در این جا موضوع آب و آبادانی در ابتدا قرار گرفت و به تدریج وارد شهر و اجزای آن شدیم.
- سعی شده است متن اصلی استاد با کم ترین تغییرات ارائه گردد.

بدون شک این کتاب می تواند با کیفیت بهتری به چاپ برسد. برای هرگونه کاستی از خوانندگان عزیز پوزش می خواهم و امیدوارم این اثر بتواند بخشی از نیازهای مطالعاتی آنها را پاسخگو باشد.

به امید دعای خیر

غلامحسین معماریان

تابستان ۱۳۸۷

قدردانی از:

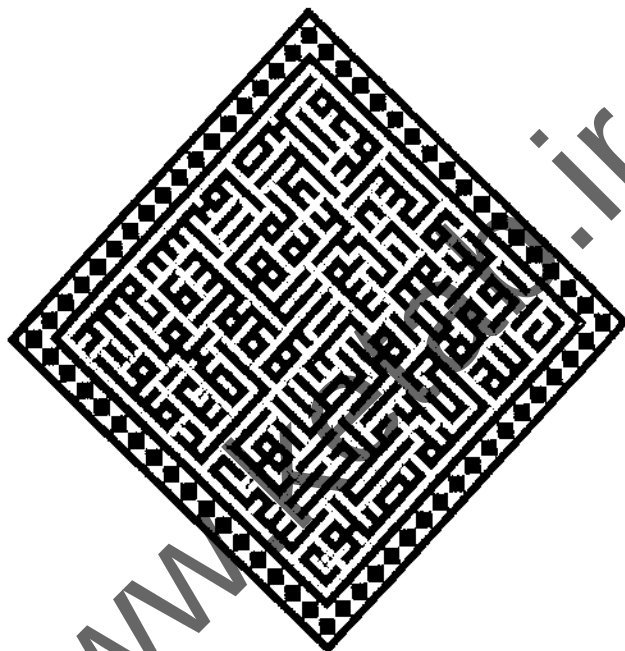
خانواده محترم پیرنیا، به ویژه سرکار خاتم افسانه پیرنیا.

آقای مهندس سید جلال میر لطیفی، آقای حمید سهیلی کارگردان و مستند ساز به خاطر در اختیار گذاشتن متن گفتگوهای استاد پیرنیا. مسئولین محترم پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی.

استاد ارجمند آقایان دکتر صداقت کیش، دکتر فخار تهرانی، دکتر خوشنویس، مهندس پور نعلری و دکتر مسعودی برای در اختیار قرار دادن اسناد مختلف آقای مهندس علی محمد رنجبر کرمانی برای ویراستاری کتاب آقای فغانی مدیر نشر سروش دانش، آقای طالبی گرافیکست کتاب خاتم مهندس نیکی ایرانشهر طاری برای بازبینی دقیق نوشته.

آقای مهندس فروتن برای نگاره های ایرانی، خاتم مهندس قاسمی سیاحتی، آقای مهندس صفایی پور و آقای مهندس ذاکری، خاتم مهندس آقایان و خاتم مهندس شیوا حمیدی برای بازبینی بخشهای مختلفه خاتم الهام آگهی، قلی زاده و آقای محمد عرفان معماریان گروهی از پژوهشگران دوره دکتری واحد علوم و تحقیقات خاتمها و آقایان، سیده مرضیه طباطبائی، فرزانه هفقی، سمیه ابراهیمی، شبنم اکبری نلسنار، امیر مسعود دباغ، عقیل اسماعلی، سید خلیل موسوی، مهران خیر الهی، علی جوان فروزنه، بهرنگ اقبالی تبریزی.

و گروه زیادی از دانشجویان درس برداشت و معماری اسلامی دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشگاه شهید رجایی، دانشگاه شیراز و دانشگاه آزاد اسلامی شیراز خاتمها و آقایان: مهدی ادیبی، مرتضی رستگار، مهدی خالصی، شیوا اسماعیلی، فاطمه زند شامورانی، موسوی، علیرضا شراکت نژاد، حسین نوروزی، سمیه بیکی، مصطفی حسین کمل، لایکا شریفی صادقی، بهاره جلیلی خیلانی، سمیه سادات ابوالقاسم حسینی، حسین مهاجری، آزاده اکبری، صبا خوشخونی، نجمه هوشمند، زینب احمد نژاد، سمیه ایزدپناه، فاطمه سادات صفی زاده، مهدی فضل کریمی، نرجس سرسنگی، بهزاد وثیق، سید علی مظلومیان، محمد رضا اسدی، علی اسدی، مریم پاک بین، محسن قهرمان، سینا رازقی اصل، منصوره مقدم، نسیم موحد، آسیه ابراهیمیان، سیده نگاره طبیبیان، گیانه آغازایان، گلناز ایرانشهر، یلسمن آراسته، تارا زینال زادگان، راضیه لیب زاده، زینب وکیل بلشی، فاطمه لطیف فر، فرزانه رضایی، معصومه آل رضا امیری، هما معظمی گوریزی، سپیده قائم مقامی، بنفشه ماهوتی، حسام قمری، پتید احمدپور، بهناز شرکت امینه اعتمادی، معصومه فرج، نازنین میر خسروی، مهشید رسولی، علی مردانی، فرهاد بیضایی و آن دسته از عزیزانی که به نوعی از یاریشان بهره بردیم و نامشان از قلم افتاده است.

ان الله و ملائكته يصلون علي النبي
يا ايها الذين امنوا صلوا عليه وسلموا تسليما
اللهم صل علي محمد النبي و علي اهل بيته الطاهرين

بخش ۱

سیکتر

www.ketab.ir

پیشگفتار

معماری و

شناسنامه

فرهنگی

ساختمانهای تاریخی هر کشور بخشی از شناسنامه فرهنگی و کارنامه مردمی است که در آن زندگی می‌کردند. هر چند بر گهای زرین این دفتر پراج، پراکنده است اما از همین پراکنده‌ها چیزهایی می‌توان گرد آورد که در هیچ دیوان پرداخته ای نیامده است.

در ایران ما، پایگاه هنر و معماری و شهرسازی، درست پس از سخن درای جای دارد. با این که صدها دفتر و دیوان و جنگ درباره شعر و نثر فارسی پرداخته شده، از هنر معماری چنانکه باید و شاید، یاد نشده و اگر چند تن چون ابن خلدون و اصطخری و برخی از جغرافی دانان دیگر به تناسب نوشته‌ای که در دست گذاشته‌اند، گاه فهرستی از بناها و شاهکارهای هنر معماری را در تألیفات گرانمای خود گرد آورده‌اند، دیگران بیشتر در برابر این گونه شاهکارها به توصیف‌های شاعرانه بسنده کرده‌اند. کمتر کسی را می‌توان یافت که چون ناصر خسرو در کتاب خود، ریزه کاریهای یک ساختمان را مو به مو باز نمود کند و تصویر واقعی آن را در برابر چشم ما بگذارد. اگرچه ایران دوستان و جهانگردان بیگانه نیز تلاش داشتند تا اندک‌مای این کاستی را جبران کنند و هر ایرانی منصفی بر این خدمت بزرگ ارج می‌بهد اما یا چنان در برابر زیبایی فریبنده و درخشش چهره این آثار محو تماشاشده‌اند که نتوانسته‌اند به آن بپردازند و نکات دقیق فنی، بویژه منطق نیارشی و فن ساختمان آن را دریابند، یا چون جز به ساختمانهای پراج، دسترسی نداشته و نیز چندان زمانی برای بررسی و ارزیابی ژرف فرصت نبوده، تنها به توصیف جلوه‌های نمایان هنر معماری ایران پرداخته‌اند.

ناصر خسرو

و معماری

با همه اینها خوشبختانه شمار فراوان ساختمان‌های برج‌مانده و پراکنده در گوشه و کنار ایران که از آسیب عوامل ویران کننده طبیعی و